

Леонід Подолянко, к. філос. н.

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», Україна

ЕКЗИСТЕНЦІЯ СВІДОМОСТІ В ЕПОХУ ДЕФІЦИТУ ДУХОВНОСТІ

Leonid Podoliansky, PhD in Philosophy

National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute», Ukraine

THE EXISTENCE OF CONSCIOUSNESS IN THE ERA OF THE DEFICIT OF SPIRITUALITY

Present day needs to reorient philosophical outlook, to transform it. In terms of «twists» taking place in our country, it is a radical change in society. For previously appeared invisible «hard» facets of social elements that had previously eluded the field of traditional analysis. Due to these circumstances, it will be appropriate in our view to address the phenomenon of consciousness as a philosophical problem. The crisis that has engulfed our society, requires new approaches to solve them. We know the essence of social existence as human experience is constantly updated. Self-evident practical life, as an objective opinion based on perception of the world consciousness of the individual. Every era, as each period of human existence, characterized by features of its existence. It shows a logic of consciousness, identity of the individual relationship to ourselves ... The more developed person, the more it responds to a diminution of his mind ... Life world man is always subjective. There is a problem of spiritual life as a person who wants to, can change the «life-world» for the better. For spiritual activities and the identity of the individual reflect social processes that are constantly taking place in the society and thus changing the world of human existence.

Key words: culture, consciousness, Genesis, social experience.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Відомо, що весь процес розвитку свідомості людини є творенням її себе, як індивідуальної істоти в процесі своєї перетворювальної діяльності, але завжди у світі культури. За своєю внутрішньою організацією суспільне буття, саме по собі, альтернативне. Та доля вибраних альтернатив, результати їх реалізації завжди залежать як від самих можливостей людини, так і активності протидіючих зовнішніх сил. А саме: економічних, правових, політичних, духовних, з однієї сторони, та від свідомих орієнтацій того чи іншого суб'єкта, на той чи інший характер і порядок смисложиттєвих цінностей, які в свою чергу складають «етичний» порядок самого буття.

При цьому, саме духовне буття людини включає в себе формування відношення між Я і світом. В такій ситуації і виникає передумова можливостей людини зробити свій вибір на користь однієї із них. При цьому, особистість завжди протистоїть безособистісному, безвідповідальному та тиранічному, що ми спостерігаємо і в наш час.

Тому сьогодні, як і завжди, необхідно, формування Я, вільного для свого призначення, бо не має альтернатив. Це є відношення між Я і світом. Через цей зв'язок трансформуються предметно-практична діяльність людини, її культура, її свобода.

Культура – це передумова формування нації і національної свідомості, а тому альтернативи в нашій країні, яка називається Україна, не має, бо вона домагається «національної» свободи. Відомо, культура не гарантує свободи, але гарантує перетворення свідомості більшості, яка спроможна домогтись «національної» свободи.

Культурно-політичні реалії сьогодення, рефлексують духовне буття суспільства і окремих особистостей. Мислення є дією, яка набуває особливої гостроти в епоху дефіциту духовності. Воно завжди фіксує, бо рефлексує сторони дійсності, але не все, що потрапляє в поле зору, а тільки те, що особливо пов'язано із інтересами, бажаннями та ідеями людського буття. Тому, розчарування які ми споглядаємо сьогодні, реально рефлексують рівень культури, як усього суспільства так окремих

його громадян... В кінцевому рахунку, розчарування приведуть все суспільство до втрати ціннісних вимірів культури, якщо не зупинити здрібнілі цінності, а саме егоїзм політиків, бажання їми влади любою ціною... Дух таких стає інструментом, бо не спирається на здоровий глузд. В результаті діяльності такої політики, сенс життя більшості громадян зводиться до виживання. А саме функціонування цінностей культури стає другорядним.

Людина, по своїй природі, повинна мати можливість мислити про все, що забажає. Її свобода думки, передбачає безпосередню предметно-практичну можливість мислити. Аналіз проблеми духовності сьогодення показує життєву, дієву необхідність трансформації суспільства. Споконвічний духовний пошук правильного буття, передбачає постійний вихід за межі наявного буття. Людина спроможна жити краще, і варта цього, бо хоче людського буття.

Я., суб'єкт, який створює собі неповторний образ із власного бачення, бо хоче реалізувати свою особистість. В результаті такого цілепокладання і виникає людська особистість. Вона визначає для себе параметри духовно-ціннісних прагнень та бажань. Імперативом світоглядно-культурних смислів завжди виступає свобода.

Свобода, при цьому, як вища цінність, є невід'ємною від індивідуальної суб'єктивності внутрішнього ядра свідомості. Тому свобода є найважливішою умовою, що забезпечує не тільки динаміку культури людини, але й вільно вибрані її цілі та прагнення. Необхідно зазначити, що сама свобода має багато вимірів, бо в першу чергу пов'язана із культурою, як позитивним змістом людської свободи, і її рівнем розвитку. У зв'язку з цим, проблема свідомості набуває суттєво особистісного «значення» у нашому сьогоденні. По словам М. Гайдеггера: «Екзистенційна істота людини є основою того, що людина вміє уявити суще як таке і мати свідомість про уявлене»¹.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Аналіз проблеми духовності показує, що сама людина, це споконвічна філософська проблематика усіх філософських шкіл, течій та напрямів. Людина, це вічний пошук нею самої себе, «дійсного» буття, бо бажання постати щасливою, вільною особистістю їй дане по її природі. Вона повинна постати у своєму житті, як ідеал - найвищий зразок поведінки. Ідеал повинен підносити людину до більш досконалого її існування, підіймати над буденною дійсністю, допомагати формувати їй саму себе. Тому сама її «Ціннісно-сміслова діяльність розкриває ту єдність екології, онтології і праксеології, яка забезпечує тривке існування цивілізаційних систем»². Їх усвідомлене розуміння передбачає залучення об'єктів, що знаходяться в полі інтенцій свідомості особистості, до смислів самої людської діяльності. Тоді такий ідеал, це найвищий зразок поведінки людини, як особистості. І тому так важливо не що, а як ціннісно-сміслова сфера буття постає для самої людини, як вона здійснює моральні настанови.

Наприклад, як постає предметна сфера свідомої людської діяльності, що реалізує в системі цивілізації ноосферну (духовну) і має відповідь на життєвий запит розуму? Чи може бути інше бачення? Це, в свою чергу, позбавляє невизначенності в теоретичному і практичному аспектах безперервного процесу існування, сутність якого може бути визначена тільки як людиновимірність сущого. Як для нас, цінності є особливою ідеальною сферою.

Ми розглядаємо їх в парадигмі просвітницької моделі побудови суспільного буття. Така ситуація обумовлена сьогоденням, її структурою сучасного суспільства, яке досягло того рівня складності, коли воно «розвивається як нескінченна варіативність індивідуальних прогнозів і проектів, як пристосування до необхідних, випадкових і бажаних ситуацій, як реакція на них»³. Це все, вимагає зміни наших уявлень про свідомість і перехід від матеріально-виробничого буття до «життєвого світу», в якому утворюються дійсні смисли і орієнтації екзистенції. Цінності якої, це об'єктивна ідеальна сфера, що вимагає від людини постати особистістю, для свого же блага.

Філософське розуміння складності взаємодії різних соціальних слоїв, структур функціонуючого суспільства включає в себе лише відносну розмежованість між матеріальним і ідеальним, об'єктивним і суб'єктивним і тому ставить нові вимоги до аналізу свідомості. Так, у сфері суспільного життя, де має місце надскладна різноманітність цілепокладань людей, де кожний індивід є відповідальною особистістю, тобто суб'єктом, самодіяльно реагуючи на проблеми, з якими він вступає у відношення в процесі свого життя, відбувається багато непередбачених подій

¹ Хайдеггер, М. (1993). *Время и бытие: Статьи и выступления*. Москва: Республика, 32.

² Кримський, С.Б. (2003). *Запити філософських смислів*. Київ: Парапан, 27.

³ Козловски, П. (1998). *Общество и государство: неизбежный дуализм*. Москва: Республика, 240.

і обставин. А це змушує, в свою чергу, його приймати інші, відмінні від соціальних детермінацій, рішення.

«Наша свідомість, – стверджує К. Ясперс, – спрямована на несвідоме, тобто на все те, що ми знаходимо в світі, що не повідомляє нам, однак, своєї внутрішньої сутності. Наша свідомість спирається на несвідоме, вона постійно виростає з несвідомого і повертається до нього. Але дізнатись що-небудь про несвідоме ми можемо тільки завдяки свідомості. В кожній свідомій дії нашого життя, особливо в кожному творчому акті нашого духу, нам допомагає несвідоме, яке присутнє в нас»¹. Все це, виступає важливою умовою зміни вектору дослідження активної сутності свідомості.

Потрібно підкреслити, що свідомість конкретизується в буттесамовизначеннях суб'єкта соціальної діяльності. «Свідомість є найсуттєвішим визначенням людини, – відмічає І.В. Ватін, – тому розгляд буття буде неповним без визначення місця свідомості в бутті»². Сам вираз: «бути у свідомості» (тільки так реалізується людська екзистенція), має цілком певний онтологічний смисл, фіксуючи практично реальне положення людини в світі.

Необхідно зазначити її особливу форму життєвого процесу, котра знаходить вираз в його усвідомленому характері. Людина, завжди особливим чином «розташовується» в світі і здобуває свої специфічні, лише в свідомому бутті, здійснювані можливості суспільного і культурного значення. «Свідомість є буття, існування якого покладає сутність, і навпаки, вона є свідомість буття, сутність якого припускає існування, тобто видимість якого вимагає буття. Буття всюди... Свідомість є буття, для якого в його бутті стоїть питання про його буття, оскільки це буття покладає інше, чим воно, буття»³.

Таким чином, Ж.-П. Сартр показує, що свідомість людини є умовою її специфічно-унікального існування. Людина «виділена в світі в силу специфічного способу буття, яким є здійснювана нею діяльність. Вона виділена і є особливою, вибраною «точкою» у світі – суб'єктом діяльності. Її онтологічний статус полягає в тому, що лише в ній можливе здійснення свідомого буття і всіх актів усвідомлення»⁴.

Даний підхід, тим самим, уможливує входження в специфіку життєвого світу людини, в якому і здійснюється унікальність буттєвих самодетермінацій.

На наш погляд, такий підхід дає можливість звільнитись від невиразного розподілу свідомості, а саме, на суспільну та індивідуальну. Саме її існування обумовлене акцентом впливу «колективізму». В силу цього, індивідуальній свідомості (як і особистості в цілому) раніше відводилась занадто «скромна» роль, а її зміст «спрощувався». Подібне розуміння підводить до збіднення поняття «суб'єктивного», оскільки воно постає сумою певних усвідомлених актів абстрактних індивідів, котрі свої дії, вчинки, вольові бажання тощо співвідносять із соціально-детермінованими установками і орієнтаціями.

Таке нівелювання, на нашу думку, не відповідає статусу особистості як суб'єкта діяльності. Адже предметний світ не є якоюсь особливою областю (регіоном) буття, а відбиває специфічну модальність людського буття і одночасно особливу даність свідомості людини. Ця ситуація обумовлена фактом, що виокремлення суб'єкта у світовому цілому виявляється в тому, що все суще поставлене у відношення до суб'єкта, внаслідок чого «сам суб'єкт виглядає поза межовим, трансцендентним реальній дійсності»⁵. Його світ, це світ людини, що хоче свого самопізнання, для свого же блага. Світ для нього – зовнішнє, стосовно до якого суб'єкт знаходиться поза його межами. Свідомість, в такому випадку, в своїй безпосередності є «картиною» світу, що відкривається суб'єкту, в яку включений він, його дії і стани. Світ для людини стає предметом її свідомої життєдіяльності, більше того, власна життєдіяльність на певному етапі розвитку стає предметом її духовно-діяльних зусиль.

Життя людини, це її світ, як цінність яка не має ціни, бо безцінна. Вона є благом для людини, яке вона вільно обирає заради самої же себе. Її світ стає, «життєвим світом», в якому індивід, зазначає М. Мерло-Понті, «захоплений життям». «Занурений у свою мислячу природу, закинутий у трансцендентальне поле, яке відкривається, починаючи з моїх перших сприйнятів, і в якому

¹ Ясперс, К. (1991). *Смысл и назначение истории*. Москва: Политиздат, 278.

² Ватін, І.В. (1984). *Человеческая субъективность*. Ростов-н/д: Изд-во Ростовского ун-та, 30.

³ Сартр, Ж.-П. (2000). *Бытие и ничто. Опыт феноменологической онтологии*. Москва: Республика, 35.

⁴ Пролеев, С.В. (1992). *Духовность и бытие человека*. Киев: Наукова думка, 40.

⁵ Пролеев, С.В. (1992). *Духовность и бытие человека*. Киев: Наукова думка, 40.

будь-яка відсутність є лише оберненим боком присутності, а мовчання є лише модальністю сонарного буття, я наділений якимось різновидом вічності та присутності усюди, я відчуваю себе приреченим перебувати у потоці невичерпного життя, ні початку, ні кінця якого я не можу помислити, оскільки мислить ще живе я, отже, моє життя завжди передує собі самому та завжди переживає себе»¹.

Все це життя є світ, який переживається свідомістю людини і визначає її духовно-світоглядні орієнтації. Життєві цінності є благом для людини, яке вона обирає заради своєї реалізації.

А тому потрібно зазначити, що духовна визначеність людини – це необхідна умова її зв'язку з предметним світом в цілому. Постаючи для себе предметом власних зусиль, людина як особистість набуває здатності відноситись до дійсності взагалі предметним чином (тобто відноситись до неї як до об'єкту). При цьому, усвідомлюючи кожного разу, вона відчуває себе як щось інше, неототожнюване з предметом.

Така «неототожнюваність» витікає з того, що навіть коли людина відноситься до себе як до предмету, вона не перестає бути тим, кому цей предмет заданий. Відомо, суб'єкт, позбавлений свідомості, є таким же умовним (абстрактним), як і свідомість без суб'єкта.

Свідомість співвідносна зі способом буття суб'єкта і включена в нього. Тому суб'єкт – завжди усвідомлюючий і самоусвідомлюючий. «Будь-яка свідомість,- підкреслює М. Гайдеггер,-задалегідь передбачає екстатично зрозумілу екзистенцію в якості чого людина існує, поки вона людина»². Характеризуючи роль і значення свідомості як фактору і головної умови діяльно-предметної сутності соціуму, ми акцентуємо увагу на первинності і визначальності ролі суб'єктивного в свідомості. Саме соціальне поле буття тільки тоді набуває смислу для індивіда, коли воно виступає в якості «життєвого світу».

Адже по відношенню до розмаїтої діяльності (в її соціально-предметному виді) суб'єкт не тільки розкриває певним чином її зміст і здійснює вплив на неї, але й засвідчує власне існування – як діюче й усвідомлююче. В даному випадку предметність (як умова формування розвитку) є не тільки характеристикою світу і буття, але й така характеристика, котра одночасно є формою самоідентифікації людини в якості усвідомлюючого суб'єкта.

Проблема в даному випадку полягає в уникненні такого невиправданого спрощення, що вимагає необхідності переходу до плюралістичного розуміння. Останнє показує, що феномени (чи природні, чи суспільні), існують внаслідок дії багатьох чинників. Якщо так, то народження суспільного феномену відбувається не внаслідок заперечення, але внаслідок «зустрічі» і взаємопроникнення декількох чинників – національних, культурних, соціальних (метатенденцій). Щоправда, в кожному окремому випадку активізація суспільного феномену відбувається завдяки дії одного з них.

Проблема свідомості «замкнена» на всі інші проблеми життя – технічні, економічні, політичні, правові, екологічні тощо, вона «віддзеркалена» в них. В цьому плані «свідомість є «всепроникаючим ефіром» в світі, величезним тілом, котре знаходиться в пульсуючій рівновазі і здатного породжувати нові форми»³.

Завдяки свідомості людина має здатність пропускати через себе «потік» життя. Мислення, яке у вигляді картезайнського «*cogito*» або атрибута того, що Спіноза вважав «богом, або природою», – постало по відношенню до буття певною сутністю, яка не виводиться із нічого, а тому «приховано» трансцендентне і, в кінцевому рахунку, виявляє себе як земний, об'єктивний і реально діючий момент «олюднення людини, оскільки необхідною передумовою її розвитку стає усвідомлення нею її власного буття»⁴.

В силу цього виникає розуміння свідомості, конституючим центром якої є не світовий процес і не мислення, що його пізнає, а екзистенціальні проблеми людського буття і його смисли. Свідомість..., зайнята вирішенням суто інструментальних завдань. Феноменологічна інтерпретація свідомості..., виходить таким чином з того, що вона, зведена до науково-пізнавальної функції. Вона фактично проходить поза смисловими (власне людськими) детермінантами буття. По словам Е. Гуссерля, «замість того, щоб просто існувати, тобто природним чином володіти для нас

¹ Мерло-Понти, М. (1999). *Феноменологія восприяття*. Санкт-Петербург: Ювента; Наука, 421.

² Хайдеггер, М. (1993). *Время и бытие: Статьи и выступления*. Москва: Республика, 32.

³ Мамардашвили, М.К. (1990). *Как я понимаю философию*. Москва: Прогресс, 81.

⁴ Лукач, Д.К. (1991). *К онтологии общественного бытия. Прологомены*. Москва: Прогресс, 379.

значимістю в силу власного досвіду світу впевненості в його бутті, він для нас є лише претензією набути»¹. Життя досвіду повинно бути тільки моїм і для мене. Весь оточуючий світ.., є для мене феноменом мого буття.

ВИСНОВКИ

Сьогодні свідчить про те, що проблема свідомості набула суто індивідуально-особистісного звучання. Людське буття є особливим видом суцього і спрямоване на пізнання світу. Буття - це вид суцього, що живе по своїм особливим, тільки йому відомим законам. Сама постановка проблеми свідомості сьогодні, отримала нове бачення... Так, людське життя яке не має ціни, бо безцінне по своїй природі, фактично звелось нанівець. Воно, ніби випало із світу вищої цінності.

Відомо, свідомість як вічна проблема є свідомістю про щось. Вона завжди спрямована на світ буття, який постійно змінюється. Людина протистоїть світу, як власній долі. Ї Я.., трансцендентальне і прагне постійно до екзистенційної істини свого буття. Свідомість завжди знаходиться в світі екзистенції.

Людина усвідомлює, що вона протистоїть світу, бо відмінна від нього «рефлексуючи, Я... в кожний момент можу спрямувати до цього первісного життя особливо уважний погляд, схоплюючи дійсне як воно є саме по собі, минуле як минуле, як воно є саме по собі»².

Безперервність людського досвіду створює внутрішній світ для особистості з його цілісністю та постійністю. Я.., виступає при цьому як особлива духовна форма самопізнання та саморозвитку. Сам феномен самопізнання, слугує формою ствердження цілісності особистості, як індивідуального життя, що постійно потребує теоретичного і практичного обґрунтування значення особистісного людського життя. Набутий людиною соціальний досвід ... виражає енергію теперішнього стану свідомості, або вона знесилиться, наче стомиться, або навпаки: вона отримає волю до реальних змін які неможливо зупинити..!

References:

1. Vatin, I.V. (1984). *Chelovecheskaja subektivnost'* [The human subjectiveness]. Rostov-on-Don: Izd-vo Rostovskogo un-ta. [in Russian].
2. Gusserl', Je. (2000). *Logicheskie issledovanija. Kartezijskie razmyshlenija* [The logic researches. Cartesian thoughts]. Minsk: Harvest. [in Russian].
3. Kozlovski, P. (1998). *Obshhestvo i gosudarstvo: neizbezhnyj dualizm* [The society and the state: inevitable dualism]. Moscow: Respublika. [in Russian].
4. Krymskij, S.B. (2003). *Zapyty filosofskyx smysliv* [The inquiries of philosophical senses]. Kyiv: Parapan. [in Ukrainian].
5. Lukach, D.K. (1991). *K ontologii obshhestvennogo bytija. Prolegomeny* [To the ontology of social being Prolegomenon]. Moscow: Progress. [in Russian].
6. Mamardashvili, M.K. (1990). *Kak ja ponimaju filosofiju* [How I understand Philosophy]. Moscow: Progress. [in Russian].
7. Merlo-Ponti, M. (1999). *Fenomenologiya spry`jnyattya* [The phenomenology of perception]. Saint-Petersburg.: Yuventa; Nauka. [in Russian].
8. Proleev, S.V. (1992). *Duhovnost' i bytie cheloveka* [The spirituality and being of human]. Kyiv: Naukova dumka. [in Russian].
9. Sartr, Zh.-P. (2000). *Bytie i nichto. Opyt fenomenologicheskoy ontologii* [The being and nothingness. The experience of phenomenological ontology]. Moscow: Respublika. [in Russian].
10. Hajdegger, M. (1993). *Vremnja i bytie: Stat'i i vystuplenija* [The time and being: the articles and speeches]. Moscow: Respublika. [in Russian].
11. Jaspers, K. (1991). *Smysl i naznachenie istorii* [The meaning and assignment of history]. Moscow: Politizdat. [in Russian].

¹ Гуссерль, Э. (2000). *Логические исследования. Картезианские размышления*. Минск: Харвест, 345.

² Гуссерль, Э. (2000). *Логические исследования. Картезианские размышления*. Минск: Харвест, 346.